

**Незалежна Асоціація Дослідників
Советської Теорії і Практики
в Національних Проблемах**

ЮРІЙ БОЙКО

**ТЕОРІЯ Ш РИМУ
В МОСКОВСЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ
ЦЕРКВІ ПІСЛЯ ОСТАННЬОЇ ВІЙНИ**

Париж 1957

**Видання Першої Української Друкарні
у Франції**

**Незалежна Асоціація Дослідників
Советської Теорії і Практики
в Національних Проблемах**

ЮРІЙ БОЙКО

**ТЕОРІЯ Ш РИМУ
В МОСКОВСЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ
ЦЕРКВІ ПІСЛЯ ОСТАННЬОЇ ВІЙНИ**

Париж 1957

**Видання Першої Української Друкарні
у Франції**

Ті нові емігранти, що жили в Советському Союзі, і особливо ті, що бачили незабутні картини шаленого терору проти Церкви в 20-их роках, висміювання і плюгавлення релігійних святощів, ті, повторюємо, емігранти з величезним здивуванням сприймають нинішню советську дійсність у відношенні до Церкви; нинішній стан церковного життя видається їм якимось фантастичним міражем, що його ніяк не можна вкласти в рямки реальної советської дійсності.

Тим часом життя наочно свідчить, що у воєнній і повоєнній дійсності Московська Православна Церква зі стану переслідуваної піднялася на рівень видатного чинника советського життя. З гнаної перетворилася на гонителя, будуючи підвалини своєї могутності на переслідуванні тих національних Церков, які залишилися на суто церковному ґрунті, виражаючи релігійну свідомість власних народів.

Знищення Української Православної Автокефальної Церкви на всій Україні, Української Католицької — в Галичині, Закарпатській Україні, Пряшівщині, ліквідація Румунської Греко-Католицької Церкви, арешти священства в Болгарії в 1948 році, навальний експорт православія в Мадярщині і т. д. — все це не лише

фон, але й вияви діяльності російської Церкви, яка здвигає будову своєї могутности на слезах і крові християн, завдаючи їм мук і страждань та заганяючи справжнє релігійне життя в катакомби.

Сьогоднішня дійсність явно нагадує, що від моменту жовтневої революції минули вже десятки років, що життя не стоїть, відбуваються ідейні пересунення в лоні російського більшевизму, який від російського месіанізму в інтернаціоналістично - космополітичних шатах еволюціонував у бік націоналістичного месіанізму, проголошуючи гасло національного суверенітету для всіх народів і рівночасно накидаючи всім народам свій провід і неминуче з ним зв'язане підпорядкування. І коли на зорі жовтневої революції гасло національного самовизначення супроводилось наголосом **буржуазности** національного відродження і перехідної ролі його в процесі історичного розвитку, то тепер наголошується передусім **прогресивність національно-визвольних революцій**, спрямованих проти імперіялізму і ведених під проводом Москви, надії, мовляв, усіх народів і рас.

Теорія комунізму, з погляду комуністичних доктринерів, ніби не змінилася, змінилися лише наголоси. Дивлячися на стан об'єктивними очима, треба констатувати істотну зміну теорії і практики російського комунізму в напрямку закріплення політичної й духової гегемонії Москви у світі.

Сьогоднішній імперіялістичний діяпазон дії Москви вимагає нових середників. Гасло розпалювання класової боротьби поза межами ССРСР не зняте Москвою з порядку денного, ці-

єї справи пильнують національні компартії в кожній країні зокрема. Але цього мало. Ідея духової русифікації народів не може бути цілком задовільно виконувана російською концепцією більшевизму, в основі якої, як не як, крім російської ментальности, російських ідейних нашарувань, лежить також і німецький марксизм. Для підпорядкування життєвих процесів світу російським напрямним духового розвитку потрібне модерніше для большевиків і найтрадиційніше для росіян знаряддя — Московська Православна Церква.

Ще в 1918 році Н. Бердяєв писав: «Російська історія з'явила цілковито виключне явище — найповнішу націоналізацію Церкви Христової, яка визначає себе, як вселенську. Церковний націоналізм — характеристично російське явище. Ним наскрізь просякнене наше старообрядництво. Але той же націоналізм царює і в панівній церкві». (Н. Бердяєв, «Душа России», М. 1918, стр. 10). Ці слова визначного російського філософа, сказані ним на початку жовтневої революції, є надзвичайно вірним схопленням сталої російської національно-церковної свідомості і є ключем для зрозуміння нинішнього стану московської Церкви. Одне лише треба додати до формули Бердяєва: ніколи ще російська Церква не була в такій мірі націоналізована і секуляризована, як саме тепер, у часах своєї співпраці з большевицьким режимом.

Довгими роками, не зважаючи на переслідування своєї ідеї, своїх пастирів і вірних, московська Церква терпеливо й уперто добивалася визнання з боку комуністичного уряду, до-

бивалася не лише з мотивів вигоди, але і з внутрішнього переконання в конечності віддати «кесареві — кесарево», поки, нарешті, в трудних обставинах для советського уряду, в обставинах війни, вирвала не лише визнання для себе, але і певні легальні можливості всестороннього вияву.

У нашій статті «Церква в ССРСР» (Календар-альманах «Відродження», Буенос-Айрес, 1951) ми вже показали, як спритно церковна ерархія в обставинах війни зуміла зробити себе потрібною для уряду, як глибоко заангажувалася вона у здійсненні його воєнних завдань в ролі мобілізуючого духово-морального фактора. Ситуація не змінилась і після війни. Патріархат, що на основах міцної автократії тримає в руках весь церковний апарат, пильно придивляється до політичних потреб моменту, до політичних завдань партії, і кожного разу дає своє схвалення і підтримку цим заходам, намагаючися схилити вірних до найбільш запопадливого виконання «патріотичного обов'язку». Ця діяльність патріархату явно вражає своєю нецерковністю, тобто суто російською церковністю. Інакше не можна схарактеризувати, приміром, посланіє патріарха з приводу річниці жовтневої революції, як і, зокрема, рядки, присвячені найбільшому тиранові світу Сталінові та його урядові:

«Підсилюмо ж молитви наші про богомбережену Державу Російську і про владу її на чолі з її мудрим Вождем, якого Промисел Божий вибрав і поставив вести нашу Батьківщину шляхом благоденствія і слави» (Ж.М.П. 1947, ч. 11, ст. 5).

Зі свого боку і комуністична верхівка не залишається байдужою до вірної служби своїх церковних ерархів. Немов іронією долі матеріяліст і атеїст Сталін змушений виявляти співчуття до розросту богословської освіти. Про це сміливо заявляє патріарх Московський і всія Руси Алексій у промові під час акту Ленінградської Духовної Академії (Ж.М.П. 1946, 10, ст. 28).

Так було в 1946 році, але так є і тепер. Тепер може навіть більше. Дійшло до того, що чільних діячів Московської Православної Церкви визнано за співчинника у репрезентуванні цілої країни. Бо лише так можна зрозуміти той, приміром, факт, що в червні 1955 року на прийомі, який улаштував голова Ради Міністрів ССРСР Булганін для прем'єр-міністра Індії Джавахарлала, російську сторону представляли, серед багатьох советських вельмож, також і патріарх Алексій та митрополит Крутицький і Коломенський Ніколай (Ж.М.П., 1955, ч. 7, ст. 67).

Сьогоднішня російська Церква, ставши на службу державі, користується у своїй діяльності всебічною урядовою підтримкою та, зокрема, великими щедротами з боку державного скарбу ССРСР. Широка міжнародня діяльність Церкви, постійні поїздки за кордон, приймання численних делегацій з різних країн, урочисті бучні свята, великі капіталовкладення в ремонт храмів, манастирів і то не лише в ССРСР, а й особливо закордоном (в самих лише Святих Місцях, у Палестині, під ремонт підпало близько 50 об'єктів), нарешті, «братні подарунки» східнім патріархам — все це потребує величезних

засобів, про джерела яких Церква скромно мовчить, лише в деяких випадках вказуючи на «особливу жертвенність» вірних, проте прориваються вістки на сторінках патріяршого офіціозу також і про урядову допомогу, як от у випадку з відбудовою православного храму у Відні.

Для демонстрації «процвітання» Церкви в СРСР, для задоволення цікавості приїжджих делегацій, патріярхатові не лише повернено церковні будівлі та церковно-історичні реліквії, але й дано допомогу у відбудові деяких храмів. Особливу увагу звернено на такі об'єкти, як патріярший собор під Москвою, на Троїцько-Сергієвську Лавру, з якої зроблено блискучий осередок московських церковно-культурних пам'яток до такої міри, що вона викликає загальне захоплення всіх закордонних делегацій, незалежно від їх політичного наставлення до Москви.

Середники советського транспорту та туристична централія з особливою пильністю виконують завдання патріярхату, возячи закордонних гостей за певними маршрутами та показуючи їм дива з релігійного життя СРСР. Советське кіно зафіксувало на плівці такі церковні урочистості, як інтронізування патріярха в 1945 році та святкування 500-ліття Московської автокефалії в 1948 році.

Відносини між Церквою і советською державою дуже еластичні і мають два аспекти: внутрішній і зовнішній. В самому СРСР зникла лише боротьба проти Церкви, як інституції, але провадиться державними засоба боротьба проти релігійних переконань і пропаганда атеїзму.

Приналежність до партії і комсомолу вважається несумісною з релігійністю, за сповнення релігійної практики вичищається з лав цих організацій. Однак поруч цього на замаскованій державній субсидії існує «Журнал Московської Патріярхії», потрібний як аргумент закордоном про свободу релігійних виявів. Журнал у деяких статтях підноситься на рівень ідеалістично - філософічного трактування різних явищ життя. Советські урядові чинники покищо вірять (чи удають, що вірять) в майбутню остаточну перемогу матеріалізму, тоді як церковні чинники висловлюють переконання в перемозі, мовляв, одвічного російського начала — православія. Це суперечність советської дійсности, але суперечність більше уявна, як реальна, бо в основі релігійного ідеалізму московської православної Церкви лежить схвалення всіх практичних висновків з діалектичного матеріалізму партії, всіх завдань і кроків советської внутрішньої і зовнішньої політики, всіх злочинів і ментальности партії та уряду. Завданням московського православія є максимальне сприяння у здійсненні всіх політичних заходів Кремля.

У цім своїм поступуванні назустріч державній владі здійснює сьогоднішня московська Церква найгірший варіант так званої «симфонії», співзвучности Церкви і держави. А саме «симфонія», і є істотною традиційною прикметою теорії III Риму *) Натрапляючи на цю вла-

*) Див. Проф. д-р Ганс Кох: «Теорія III Риму в історії відновленого патріярхату». Мюнхен, 1953, ст. 18-22.

стивість російської церкви, знаходимо фундамент для цілої теоретичної концепції III Риму, яка відродилася в нинішньому російському православ'ї, хоч і не без деяких спроб маскування, і знайшла досить плястичні вияви.

«Симфонія», ця невідрадна особливість російського православ'я, постійно поєднується з великим підкресленням суто релігійної сторони внутрішнього церковного життя, з розробленням богословських проблем, з широким культивуванням проповідей на євангельські теми, із дбанням про монастирську аскезу, про «благолепіє» храмової служби Божої. Патріарх спеціально надає великого значення створенню молитовного настрою в храмах, для тієї цілі він вимагає повернення до старовинних зразків церковного співу, воліє, щоб молитовні почуття вірних наснажувалися у храмовому приємному, і тому обмежує використання електрики перед іконами.

Однак, поруч цього і під склепіннями храмів, серед змагань створити містичний настрій богомольців, серед тим'яму і молитовного шепоту, лунають голосні заклики віддати кесареві — кесареві, власне, беззастережно служити політиці советських «кесарів». Таким чином, російська Церква має зараз безліч Тартюфів, тим страшніших, що пильнують вони не так свого особистого інтересу, як інтересу розросту і змогутніня російського імперіалізму.

Специфіка російського православ'я лежить у тому, що окреслює воно себе головню не шляхом вияву свого власного духового змісту, а шляхом протиставлення іншим Церквам. Дуже влучно це наставлення росіян виявив Со-

фійський митрополит Стефан у підлабузницькій характеристиці російського православ'я, яке він протиставляє «юридично практичному католицизмові», «абстрактному протестантизму» і навіть «східногрецькому доктринерському православ'ю». У протигагу всім християнським Церквам російське православ'є митрополит Стефан вивичує, як сполучення земного з небесним, містику з жертвенним, мовляв, практицизмом. (Ж.М.П., 1948, ч. 8, ст. 14).

Болгарський митрополит дуже чуйно підхопив суто російську властивість московського православ'я. Свою вселенськість воно бачить не в єдності з усіма православними церквами, а саме російську церкву, російське православ'є вважає вселенським, намагаючися бути всеохопним, воно стримить покрити своїм омофором усе православ'є світу й усе світове християнство. Православне благочестіє, за категоричним виразом патріарха Алексія, належить **в и к л ю ч н о** росіянам і становить основу їхньої духової сили (Ж.М.П., 1955, ч. 2, ст. 22). На спроби старокатолицького богослов'я шукати взаємозближення з російським православ'єм «Журнал Московської Патріархії» відповідає:

«Неправильно... вважати, що Православна Церква є тільки одною із граней життя або одним із звуків у повному акорді християнства, бо саме православ'є містить ту повноту християнського життя, окремі злами якого зберігаються і в інших віроісповіданнях... І тому глибоко справедливі слова звернення Московської Наради Голів і Представників автокефальних православних церков до християн усього світу в лип-

ні 1948 року... про те, що шлях до віднови єдності християнських церков є шлях наближення їх до Православної Церкви у вченні, в душі богослужби і в усіх інших сторонах християнського життя». (Ж.М.П., 1955, ч. 4, ст. 78).

«Журнал Московської Патріархії» підносить тут виключність і християнську вибраність православія, не згадуючи про те, що на Московській нараді 1948 року саме єрархія російська нав'язала всім учасникам наради оце своє становище в боротьбі проти потягу ряду православних Церков до участі в єкуменічному русі.

Першість російського православія серед інших православних Церков з найбільшою виразністю висловив Мукачівсько-Пряшівський єпископ Володимир ще в 1945 році:

«Треба признати, що поміж усіма православними народами східньої церкви сам лише російський народ може стояти на чолі всіх слов'янських православних церков».

Московські церковники з великою охотою використовують представників православія, вони радо дають їм змогу висловитися в тому сенсі, що нинішня Москва є III Римом. Ливанський митрополит Ілля у 1948 році, одвідавши Москву, звертається до патріарха з посланієм, в якому ясно сипле славословія на адресу Москви:

«Ваш народ — народ Богоносець. Вся історія землі Російської свідчить нам про те, що в тяжкі епохи внутрішніх заколотів, а також в часи навали чужих племен, шля-

хетний і великий російський народ шукав Божої ласки, щоб зберегти вцілості міста і широко розкинені межі землі Російської. Не раз бундючні і нахабні вороги в особах Чингіз-Хана, Тамерлана, Карла XII, Наполеона і інших пробували опанувати Російську землю і поневолити її народ, не раз зрощувалася православна земля кров'ю її вірних синів, але все це не зламало народньої сили, не знищило віри в правдивість захищуваних народом принципів...

Я вважаю себе за щасливого, перебуваючи у Москві — спадкоємниці православія, одержаного від Візантії.

Москва — це центр не лише політичного, наукового життя, але також і релігійного».

Як бачимо, для митрополита Ілли весь східно-європейський простір — землі України, Білорусії, Балканських країн — це лише Росія. Російський народ богоносний, імперіяльний, і лише його ставить Ливанський митрополит перед своїм духовим зором. Це і є те, що найбільше потрібне сьогодні Москві комуністично-урядовій, а з нею і православній.

Сьогодні ідеться про те, щоб запанувати над свідомістю народів могутнім блискучим мітом монолітності московського колоса, голосною деклямацією про велику місію народа-богоносця заглушити зойки катованих народів, затерти перед стороннім оком глибокі небезпечні щілини в імперській будові, вразити і підпорядкувати свідомість позасоветських народів привабами російського православія, яке торує шляхи дальшій політичній агресії. Саме

цю функцію і сповняють посланія, заяви, листи цілого ряду впливових неросійських церковних діячів, яких волю опановує Московський патріархат дуже різноманітними й індивідуалізованими способами. З цього погляду цікаві враження румунської церковної делегації з 1946 року, очоленої патріархом Нікодимом.

Досвідчені в російських заінтересованнях, гості у своїх похвалах передають куті меду, твердячи, що ні в Лондоні, ні в Парижі, ні в Римі немає таких визначних скарбів історичного значення, як у Москві. Зрозумівши механіку відносин між Церквою і державою в ССРСР, до тепні гості звертають головну увагу на похвали урядові і зокрема Сталінові:

«Культура і цивілізація, творені й удосконалювані в советській державі під керівництвом уряду на чолі з геніяльним вождем Генералісімумом Сталіним, перебувають на такій висоті, що викликають захоплення і подив усього світу». (Ж.М.П. 1946, ч. 11, ст. 17).

Але не всі захоплення висловлюються під тиском «незалежних обставин». З сумом треба констатувати, що чим далі, то більше знаходиться наївних людей, що, прибувши в ССРСР, підпадають під чар справді вишуканої гостинності і надзвичайної запопадливості, якою їх оточує патріархія і, виїжджаючи з Советського Союзу, бачать советську дійсність, зокрема церковну, очима своїх нових, як їм здається, сердечних друзів.

Ідея III Риму сьогоднішньої православної Москви розвивається шляхом догматично-канонічного протиставлення всім неправославним

Церквам і вивищення над іншими православними Церквами, сполученого з удаваним «смирінням». Однак, найгостріше виступає проти-ставлення Римо-Католицькій Церкві. Тут діють так мотиви російської церковної традиції, як і свідомість того, що на шляху сьогоднішньої духової московської агресії Рим є великою перепоною. Тому полемічне вістря патріархату завжди спрямоване проти Риму. Насамперед висувається закид, що політика завжди була основою діяльності Римської Церкви. Ватикан, за твердженням російських церковників, погруз у світське життя; відвернувши свої очі від неба, він став організатором протикомуністичної боротьби у світі.

Універсалізм католицизму також підпадає під обстріл, як, мовляв, католицьке заперечення національних патріотизмів, в протизагу чому російська Церква виступає у ролі захисника національного принципу, захисника засади автокефалії, дарма, що вона допомогла советській владі задушити відроджену в роках останньої війни Українську Автокефальну Православну Церкву, дарма, що вже тепер намагається цинічно розчавити автокефалію Фінської Православної Церкви, посилаючися на скріплення політичних зв'язків між Фінляндією і ССРСР.

Закиди в бік Церкви Католицької щодо порушення суверенітету націй ректор московської духовної академії єпископ Гермоген пробує обґрунтувати Святим Письмом, і це обґрунтування є зразком плиткості аргументації московських владик: «Ніхто більшої любові не має над ту, хто власне життя поклав за друзів

своїх» (Іоан, 15, 13). Як відомо, на цій заповіді Спасителя засновується здоровий дух патріотизму до своєї батьківщини. Всупереч ученню Христа про патріотизм, Рим - Католицька Церква припускає за можливе витравлювати із свідомости своїх вірних любов до своєї батьківщини». (Ж.М.П., 1947, ч. 12, ст. 21)

Головні полемічні стріли звертає московська ієрархія проти інституту папства, трактуючи догму про непогрішність Папи, як суперечну духові християнства.

В своєму змаганні проти Римського Престолу московська Церква стає на шлях прямого блюзнірства, порівнюючи московського патріярха Алексія з самим Ісусом Христом. Архiepіскоп німецький і бельгійський Александр зіставляє настрої церковних служб в Москві з євангельськими часами; як тоді тіснилися люди навколо Христа і очі всіх були до Нього звернені, так і тепер є навколо Святішого Патріярха, освітленого Духом Святим.

В своєму бажанні подолати Католицьку Церкву Москва стремить відділити католиків від Ватикану, підкреслюючи, що бореться не проти католицизму, а проти папізму, наголошуючи свою готовість співпрацювати з католиками, які, мовляв, не повинні підпорядковувати себе світським плянам Ватикану (Ж.М.П., 1950, ч. 12, ст. 52).

А втім не бракує і фарисейських молитов за те, щоб Бог просвітив очі католицької ієрархії і направив її на спасенний шлях (Ж.М.П., 1948, спеціальне число, ст. 25). Московська Церква вірить у майбутнє підкорення католицизму православію (А. Шаповалова. Торжество

православія, Ж.М.П., 1946, ч. 10, ст. 34-43).

Непримиренність у відношенні до Католицької Церкви — одна з підвалин теорії III Риму. Цілість цієї теорії в останніх роках вже досить сильно реставрована з російської давньої традиції і де в чому модернізована згідно з вимогами нинішніх російських політичних завдань. Мабуть, не випадковим є, що ніхто з діячів Московської Православної Церкви не пробує дати систематизований виклад цієї теорії, вона культивується не як доктрина, а як вичуття, міт, візія прийдешнього, вона виступає в екзальтованих натяках чи й просто одвертих гаслах у найбільш урочистих моментах церковного чи загально-політичного російського життя. Її призначення не лише для схоплення в духовий полон західного світу, але передусім внутрішньополітичне. Вона є духово-мобілізаційним чинником для росіян, народу, що історично найбільше стало, в усіх своїх соціальних прощарках, перейнятий місянською свідомістю.

У відношенні до поневолених народів СС-СР теорія III Риму вибілює і возвеличує акти російського імперіялізму, кривавого геноциду. Вона трактує їх як поступ прогресивної централізації, освячує акти історичного насильства німбом релігійної містики.

Осуджуючи зв'язок Церкви з політикою на Заході, як «політиканство», Церква одночасно пишається своїм «зв'язком з долею російського народу», своїм служінням історичним потребам російської держави.

Коли патріярх Алексій одержав від Верховної Ради ССРСР нагороду — орден трудо-

вого червоного прапору — то у відповіді на урядове привітання він сказав:

«Відаючи свої сили на служіння Батьківщині, ми, церковні люди, виконуємо заповіт приснопам'ятних церковних діячів і разом з тим великих патріотів, що лишили нам приклад безмежної (беззаветной) любови і відданости Батьківщині».

В іншому випадку говорить він про патріотичні чини святих московської Церкви: Петра, Фотія, Кипріяна, Теогноста, Алексія, Йони, Пилипа і Гермогена (Ж.М.П., 1955, ч. 2, ст. 22). Історична єдність народу і Церкви охоплюється традиційним ствердженням того, що російський народ богоносний і вибраний Богом серед усіх народів землі.

З тези про богоносність і вибраність росіян випливає ціла схема історії Росії, при чому зору історичного розвитку східного слов'янства, коли ще й не починалося формування московського народу, включно також у тріумфальний похід російської історичної ідеї. Найбільше пікантно цю схему російської історії викладено в адресі на ім'я московського патріярха від патріяршого екзархату в Америці. На цьому промовистому документі поруч високих достойників Московської Православної Церкви поклали свої підписи 480 вірних:

«Незбагненим Промислом Божим вибраний був російський народ на служіння вірі Христовій, для зберігання її чистоти і для захисту й проповіді її».

З перших днів історії богоносного народу нашого бачимо ми на те вказання персту Божого: починаючи з найдавніших

часів, без огляду на уперту боротьбу зі лженавчанням і ересями, вісім віків зберігала Свята Церква свою єдність.

Але ось настав день першого розколу, коли Східні ієрархи вперше осудили і відлучили від церкви єпископа Римського, папу Миколу I. Не випадково цей 862 рік вважається роком народження Держави Російської.

В ті самі дні, коли сонце затьмарилося на Заході — погляд Господній освітив на далекій Півночі нове пристановище (Обитель) для святої віри, — приготувавши (уготовив) велику місію її майбутнім си- нам...

В постійній боротьбі проти ересі Заходу і поганства Сходу міцніла Російська Церква, а з нею неподільно боровся, ріс і зміцнювався російський народ. І коли Церква берегла і охороняла російську національну ідею й дух народнього патріотизму, надихаючи російських людей у важкі часи випробувань, то народ і собі збагачував її сонмом святих вітців (а часто і мучеників за віру), в особі своїх Святителів, благовірних князів, преподобних іноків, Христа ради юродивих і інших святих угодників...

Останні ж п'ять віків самостійного служіння Російської Церкви нерозривно зв'язані з несенням нею великого подвигу заступництва за святу віру».

До цієї схеми немов докидає свої деталі архієпископ Білостоцький Тимофій, кажучи, що ідею визвольницько-християнську засвоїв російський народ у плоть і кров, прикладом

чого є визвольні війни росіян на Балканах і остання війна проти Німеччини (Ж.М.П., 1948, ч. 8, ст. 19).

Відомо, що Сталінів тост за російський народ, 9. травня 1945 року, як за найпередовіший народ ССРСР, викликав в советській партійній літературі цілу повіль величань вдачі росіян та піднесення їх над усіма іншими підсоветськими народами. Ця нота надзвичайно припала до вподоби діячам православія, вони підхопили її і надали їй свій нюанс, наголошуючи те, що найкращі риси російського національного характеру виробилися саме під впливом московської Церкви (Ж.М.П., 1948, ч. 8, ст. 17).

Цю ж саму думку підносить і патріарх Алексій. Він твердить, що російський народ переміг в останній війні тому, що був покликаний Богом, а Церква благословила на справедливую війну (Ж.М.П., 1955, ч. 2, ст. 30).

Тут комуністично-російська ідея першости російського народу злиговується з церковним переконанням у вибраності і богоносності росіян.

Немає ніякого сумніву в тому, що ідея III Риму розгортає свій патос у візії **всесвітньої** перемоги російського духу і російського православія.

«Бажання гаразду (блага) не обмежується у нас межами свого дому, своєї сім'ї, навіть свого народу, а розпросторюється на всі народи і, можна сказати, на весь світ». — каже патріарх Алексій (там же). А серед медитацій архієпископа Антонія (Марценка) знаходимо певність, що російська православна Церква втілює історичний прогрес, коли не обме-

жується лише морально-вихованими завданнями серед російського народу, а виходить за його межі зі своїм післанництвом під знаком державно-національним Кирила й Методія у широкий слов'янський світ, ба більше, у духовий наступ на полі всесвітньому. Закінчує архієпископ Антоній свої міркування цілком одвертим і енергійним старомосковським гаслом: «Москва — третій Рим, а четвертому не бувати». (Ж.М.П., 1946, ч. 9, ст. 56).

Мабуть найбільше ентузіастичним піднесенням місії московського православія є стаття протоієрея Є. Ковалевського «Вселенськість православія і Російська Православна Церква». І коли о. Ковалевський навіть говорить про те, що національні рямки надто вузькі для православія, то при цьому він виняток робить для народу російського, народу всесвітнього, супернації, і головним завданням палкого проповідника є довести, що лише нація з усесвітніми засягами, російська, є гідним носієм вселенського православія.

Православіє для Ковалевського є безмежним духовим скарбом, оскільки воно є російське, бо саме в його російськості вкладається весь світ. Але даймо слово самому Ковалевському:

«В своїй природі Православна Церква — всесвітня. Вона не вміщається ні в окрему епоху, ні в частковий народ; вона не може обмежитися і певним психічним типом свідомости, Вона завжди переливається через край межі, як переповнений келих (чаша), завжди спрямована (устремлена) в широчинь, як весняна російська повіль. Навіть

такі дві щонайбільші держави, як Древня Римська Імперія, яку недарма називали «екуменікою» (вселенською), і шоста частина світу — Російська Імперія і її спадкоємець Союз Советських Соціалістичних Республік — ця велика сім'я такого мно­ жества народів, скоріше світ, як країна, — вузькі для православія!.. Нестримна пър­ ваність в далечинь, яку можна порівнювати лишень із швидкобіжним вогнем (быстро­ бегущим) лісових пожеж, рухала Росій­ ську Церкву з моменту її зародження не тільки до слов'янських народів, але і до багатомовних племен європейської й азій­ ської Росії, до Іркутська, Владивостока; але й там не знаходячи собі спокою, вона, Російська Церква, поспішала далі, — на початку XVIII віку вона споруджує першу православну церкву во ім'я Софії, Пре­ мудрости Божої, в Китаю, а з кінця XIX віку торкається країни сходячого сонця, зрошує живущою росю Православія Япо­ нію, щоб перемайнувши по тому Тихий Океан, запалити православієм серця алеу­ тів і мешканців Північної Америки.

Але ніколи ще з такою силою Право­ славна Церква, в особі Московських пред­ стоятелів, немов би від «надміру серця», не проголошувала про свою всеохопну, все­ світню, вселенську любов, як сьогодні». (Ж.М.П., 1946, ч. 10, ст. 48)

В цих ентузіастичних рядках не можна шукати правдивого відображення тріумфів ро­ сійського православія, яке хоч і виявляло агре­ сивність, ніколи не тішилося надто помітними

успіхами, зате ці напружені, окрилені запалом фрази показують нинішнє пульсування месі­ янської ідеї у московському православії, яке, знайшовши підпору у світових аспіраціях ко­ муністичного Кремля, більше ніж будь-коли бачить перед собою блискучі перспективи на­ ступу. Ця атмосфера експансії захопила і про­ зеліта московського православія та відступни­ ка від українського католициста о. Костельника, який висловився, що перше тисячоліття хри­ стиянства було грецьким, друге є римським, а третє буде слов'янським. Розуміється, слов'ян­ щину тут притягнуто вельми штучно на місце російщини, яка саме тепер нищить національні елементи у православії слов'янських і переду­ сім українського народів.

В церковно-російському советському пори­ ві до післанництва на диво мало знайдемо яко­ гось власного ідейно-духового змісту, з окрес­ леним внутрішнім звучанням, яке дозволило б говорити про принесення у світ якихось духо­ вих вартостей. Натомість вражає невідлучне повторення російського, слов'янофільського мрійництва, відродження хом'яковщини, гра на нутах первісної євангельської сердечности, яка свіdomo сполучається з практичним розра­ хунком політичних осягів для СРСР. При всій примітивності змісту російського месіянства, його церковним пропагаторам не можна відмо­ вити в тонкощах психологічного підходу, в умінні урахувати соціяльну психологію різних прошарків суспільства в різних країнах, а на­ самперед взяти до уваги тугу за великою наїв­ ною і чистою простотою євангельських гасел християнства. З подивугідною майстерністю і

цинізмом імітують цей євангельський християнізм сьогоднішні носії російської місії православля.

З великою наполегливістю черпають вони зі скарбів Святого Письма, рясно зловживають священними цитатами для того, щоб доводити справедливість політики советського уряду, з євангельського слова роблять захисний панцер для найбільших ненависників Євангелії.

Широка кампанія Московської Православної Церкви за мир, згідно з напрямними комуністичної партії, є яскравим прикладом цього. Західні теологи і священослужителі, зачаровані ласкавими посмішками митрополита Крутицького і Коломенського Ніколая, головного діяча советської зовнішньоцерковної політики, часто гублять відчуття реальності. Вони не хочуть помічати того, що, крім усміненої до них фасади російського православля, є ще й зворотна сторона його, понуро ворожа до західного світу, запекла у своєму ненависництві, приготована ламати і нищити духові здобутки Заходу, коли складеться до того відповідна силова ситуація.

І коли говорити про ту зворотню сторону російського православля, яку часто не хочуть помічати діячі західного світу, то варто згадати думки єпископа Ігнатія Брянчанінова, покладені на папір ще в 1875 році, але надруковані, як позитивна вартість уже в 1948 році на сторінках «Журналу Московської Патріархії»:

«Воля Божя хай здійсниться над нами!.. Європейські народи завжди заздрили Росії і намагалися робити їй зло. Натурально, що і в майбутньому вони пильнуватимуть (бу-

дут слідувати) тієї ж системи. Молити належитья Великого Бога, щоб Він зберіг духово-моральну силу нашого народу — православної віру. Святі Вітці Православної Церкви передбачають Росії незвичайний громадянський розвиток і могутність». (Ж.М.П., 1948, ч. 11, ст. 16)

З цього погляду західний світ у відношенні до Росії є постійне зло минулого і майбутнього, а російська церква — потужне знаряддя в подоланні Заходу і побудові громадянської величі й могутности Росії. Російське православ'я нині становить велику духово-політичну небезпаку для Заходу. Сьогодні у західному світі воно має вже, з лона самих західноєвропейців, поодиноких своїх палких проповідників. Таким є, наприклад, православний ігумен — француз Діонісій Шамбо, що, викликаний з Парижу до Москви на святкування 500-ліття московської автокефалії, висловився:

«Я репрезентую тут меншість, яка, прийнявши православ'я, пробує відновити давню традицію Боговшановання, що припинилася ось уже 1000 років з-за західної схизми. Завдання наше важке, бо ми, ісповідуючи знов осягнену (обретенну) релігію, змушені жити в країнах, де релігія взагалі перебуває у великому занепаді в наслідок цієї ж схизми, і вести місіонерську працю серед духово збіднілих (обніщавших) народів.

Не зважаючи на це, ми сповнені надії, що, належачи до Великої Російської Православної Церкви, яка зберегла у себе всі скарби істинного християнства, ми маємо

можливість черпати все потрібне з цієї скарбниці...

Нас покищо небагато, але ми твердо бажаємо присвятити все наше життя для виконання цього завдання, віддаючи нашу енергію і всі наші сили на це служіння». (Ж.М.П., 1948, ч. 10, ст. 4)

Як бачимо, у Францію проникає не православ'я взагалі, а саме національно російське, яке сприймається французом у ролі вселенського. Воно здобуває позиції саме через ідею III Риму, яка не лише вивіщує московське православ'я над релігійною свідомістю Заходу, але підносить і цілу московську духовність понад духовністю європейських народів.

Не менше пророчистим прикладом є також діяльність англійця і англійського підданця ієромонаха Августина, який у Швейцарії очолює парафію Московської Православної Церкви, складену всуміш з росіян і швайцарців. Цей уродженець Альбїону доводить, що можна бути громадянином західної держави і водночас належати до російської Церкви, переконує, що релігія в ССРСР не є в гіршому стані, як на Заході, і запевняє, що тільки Москва по-справжньому пильнує церковних інтересів.

Та не так небезпечні ці поодинокі західні загорільці російської Церкви, як загальний наступ ідеї III Риму з самої Москви, наступ, який знаходить прихильне прийняття серед широких кіл цілого ряду західних віроісповідань: англіканського, лютеранського, старокатолицького та інших.

В Англії росте віра у зближення Англіканської Церкви з московським православ'ям, при-

хильне ставлення до ідеї «возз'єднання» англіканства з Московською Церквою, цією ідеєю тепер живе низка священиків, делегацію яких приймано в ССРСР у червні 1955 року з такою заподадливістю, ніби, за виразом самого делегата, всі священики були духовною рангою не нижче від самого Архієпископа Кентерберійського.

Зближення з англійськими церковними діями відразу дає свої плоди в площині політичній:

«Кожний, хто не знає, що співіснування з ССРСР підказується реальним здоровим глуздом, повинен перевірити стан своїх розумових здібностей»,

категорично заявляє д-р Сопер (Ж.М.П., 1955, ч. 2, ст. 60).

Великого успіху в останніх роках досягнули московські церковники на терені Західно-Німецької Республіки, де вони мають гурт прихильників на чолі з панею Гільдегард Шедер, співробітницею бюро для зовнішніх зносин Євангеліцької Церкви, та на чолі з деканом Богословського Факультету Боннського Університету професором Івандом.

Пані Шедер відвідала ССРСР у червні 1955 року разом зі східнонімецькою делегацією і підкреслено вітала російську православну Церкву, як носійку ідеї III Риму. Росію вона назвала «матінкою Росією» (Ж.М.П., 1955, ч. 8, ст. 63-65).

У березні-квітні 1955 року Західню Німеччину відвідали делегати Московської Патріархії, очолені митрополитом Ніколаєм, і були зустрінені з розпростертими обіймами. 150 пасто-

рів Райнської області спеціально з'їхались, щоб вислухати доповіді митрополита. На Богословському факультеті Боннського Університету митрополит Ніколай не лише виступив з доповіддю, але й провів зі студентами й професорами, серед приятелів розмов і співів, цілий день, а декан Факультету проголосив приїзд делегації «історичною подією, наслідки якої ще трудно передбачити».

Візита у президента Західньо-Німецької Республіки д-ра Гойса тривала 45 хвилин; делегація об'їхала всю Надрайнію, побувала у різних осередках німецького церковного життя, були навіть обійми, що супроводилися рясними оплесками.

Обидві сторони наголошували, що зближення церковне означає зближення двох народів.

Все це знаменує собою поважну небезпеку. І над цим треба серйозно застановитися всій духовій еліті західнього світу.